

Գիտություն

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

№ 9

(333)

2019 թ.

ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի թերթ

Հրատարակվում է 1993 թ. փետրվարից

«ԳԱՎ ԱՐՎԵՍՏԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԸ ԿՈՄԻՏԱՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՅԱՑՄԱՆ ՈՒ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ

գտնվող Փարիզի հայոց եկեղեցու նկուղի փոքր մատուռը՝ հարմար առիթով Հայաստան տեղափոխելու նպատակով, ինչն էլ իրականացվում է 1936թ. մայիսին: Հայաստանի կոմպոզիտորների միության նախագահ Մուշեղ Աղայանի գլխավորությամբ ստեղծված հանձնաժողովի հովանու ներքո, Կոմիտասի մտերիմ բարեկամ Փանոս Թերլեմեզյանի, երաժշտագետ Ռուբեն Թերլեմեզյանի խոսքերից հետո, Հայկանուշ Դանիելյանի կատարմամբ «Հինար ես»-ի հնչյունների ուղեկցությամբ Կոմիտասի աճյունն ամփոփվում է Երևանի պանթեոնում՝ Ռոմանոս Մելիքյանի գերեզմանի հարևանությամբ, իսկ տարիներ անց պանթեոնն ամփոփող զբոսայգին անվանակոչվելու էր Կոմիտասի անունով:

* * *

Կոմիտասը դարակազմիկ երևույթ է, հայ երաժշտական մշակույթի այն բացառիկ երախտավորը, որի մասին գրվել են և շարունակվում են գրվել աննախադեպ թվով հետազոտություններ, մեծագործություններ, ատենախոսություններ, ժողովածուներ, հոդվածներ, հուշագրություններ, գեղարվեստական ստեղծագործություններ: Այդ աշխատությունների մեծաքանակությունն արդեն պայմանավորել է կոմիտասագիտության սկզբնավորումն ու զարգացումը:

Տարիներ ու տասնամյակներ շարունակ ՀՀ ԳԱՍ արվեստի ինստիտուտը եղել է ու է կոմիտասագիտության կենտրոնը, քանի որ նրա գործունեության կարևորագույն ուղղություններից մեկը կոմիտասագիտությունն է:

Ծանրակշիռ է ՀՀ ԳԱՍ արվեստի ինստիտուտի ներդրումը Կոմիտասի ստեղծագործական ժառանգության հրատարակման և ուսումնասիրության, այլ խոսքով՝ կոմիտասագիտության կայացման ու զարգացման գործում:

Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի նախագահությունը 1945-ի դեկտեմբերի 19-ի N 34 նիստում քննության է առնում երաժշտության պատմության ու

տեսության սեկտորի աշխատանքների վիճակը և հետագա խնդիրները, սեկտորի աշխատանքների բարելավման ուղղությամբ ընդունվում են մի շարք արմատական առաջարկներ: Մասնավորապես՝ առաջարկվում է 1946-ին ստեղծել Կոմիտասի անվան կաբինետ՝ նրա երաժշտական ժառանգությունը խորը ուսումնասիրելու նպատակով, ուժեղացնել ժողովրդական և գուսանական երգերի, պարերի հավաքման, գրանցման և ուսումնասիրման աշխատանքները, հայկական խագերի ուսումնասիրությունը, արխիվային նյութերի ձեռքբերումն ու նրանց լավագույն պահպանումը (քարտագրում, անտաքիա, ծրարում, արտանկարում և այլն):

Երաժշտության պատմության ու տեսության սեկտորի բազայի վրա ստեղծվում է Արվեստների պատմության ու տեսության սեկտորը, որի գործունեության հիմնական ուղղություններից մեկն էլ դառնալու էր կոմիտասագիտությունը:

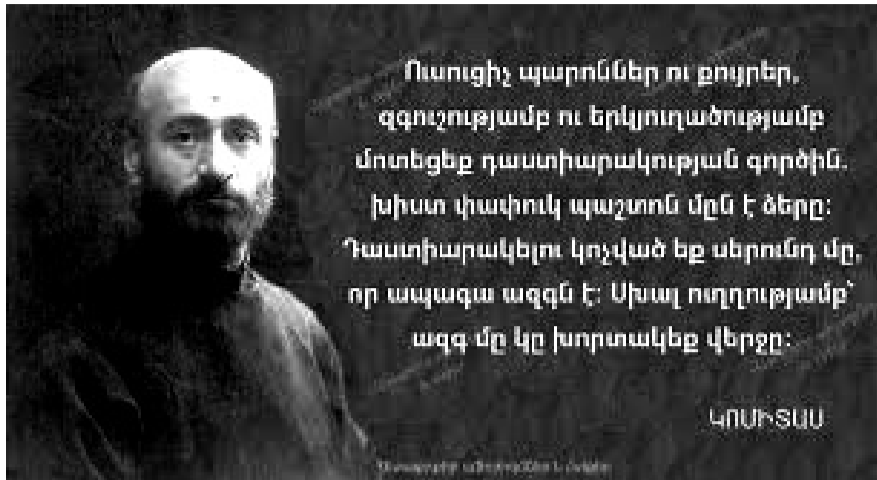
Կոմիտասագիտության մեջ ՀՀ ԳԱՍ արվեստի ինստիտուտի ներդրումը ընթացել է 4 ուղղությամբ:

1. Կոմիտասի երկերի ժողովածուի ակադեմիական հրատարակությունը

1949 թվականի սեպտեմբերի 26-ին՝ Կոմիտասի ծննդյան 80-ամյակի օրը, Հայկական ԽՍՀ Մինիստրների խորհուրդը որոշում է ընդունում Կոմիտասի երկերի ժողովածուի ակադեմիական հրատարակության մասին, որի իրագործումը հանձնարարվում է ՀԽՍՀ գիտությունների ակադեմիային:

Ակադեմիայի Նախագահությունը 1950թ. հունվարի 25-ի N 4 նիստում որոշում է 1950-ին սկսել Կոմիտասի երկերի ժողովածուի ակադեմիական հրատարակությունը: Խմբագրական հանձնախմբում ընդգրկվում են Ռոբերտ Աթայանը, Մուշեղ Աղայանը, Սամսոն Գասպարյանը, Քրիստափոր Քուշնարյանը, Մաթևոս Մուրադյանը, և 1960-ին Մարտիրոս Սարյանի ֆորզացով լույս է տեսնում Կոմիտասի երկերի ժողովածուի անդրանիկ հատորը:

2019թ. սեպտեմբերի 26-ին լրանում է հայ երգի վեհափառ և հայ ժողովրդի երախտարժան զավակ Կոմիտասի ծննդյան 150-ամյա հոբելյանը: Իսկ ճիշտ 85 տարի առաջ, 1935թ. հոկտեմբերի 21-ին, առավոտյան ժամը 6-ին, հայրենիքից հեռու, հեռավոր Ֆրանսիայում, որն, ի դեպ, ականատեսն էր նրա գիտական ու համերգային հաղթարշավի, և որտեղ էլ անցկացրեց իր կյանքի վերջին տասնամյակները, դադարեց բաբախել նրա զգայուն սիրտը: Հոկտեմբերի 27-ին, հընթացս հուղարկավորության արարողության, դամբանականներով հանդես են գալիս Միջազգային երաժշտական ընկերության անունից՝ պրոֆեսոր Կուրտ Ջաքսը, Ֆրանսիական երաժշտական ընկերության անունից՝ Ամեդե Գաստուեն, հայ երաժշտագետների և կոմպոզիտորների կողմից՝ Արա Պարթևյանը, Կոմիտասի սաների կողմից՝ Հայկ Սեմերճյանը... Հավարտ սգահանդեսի՝ Կոմիտաս վարդապետի դագաղն իջեցվում է ժան Գուժոն փողոցում

Ուսուցիչ պարոններ ու քույրեր, գիտությունը ու երկրորդական մոտեցնեք դաստիարակության գործին. խիստ փափուկ պաշտոն մըն է ձերը: Դաստիարակելու կոչված եք սերունդ մը, որ ապագա ազգն է: Միայն ուղղությամբ՝ ազգ մը կը խորտակեք վերջը:

ԿՈՄԻՏԱՍ

րային ծրագրում» կարևորվել էր Կոմիտասի գիտական կենսագրության ուսումնասիրությունը:

ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտը իր լուսնան ունի նաև Երևանում Կոմիտասի թանգարանի ստեղծման գործում: Կոմիտասի ծննդյան 140-ամյակի առթիվ գրված «Կոմիտասը և հայ երաժշտական արվեստի զարգացման ուղիները» հոդվածում, որը լույս տեսավ «Պատմաբանսիրական հանդեսի» 2010 թվականի առաջին համարում, հանդես եկա Երևանում Կոմիտասի թանգարան բացելու առաջարկությամբ. «Կոմիտասն այսօր Երևանում չունի թանգարան. նրա իրերը, ձեռագրերը, նաև ոռոյալն այսօր ծվարած են Ե. Չարենցի անվան գրականության և

...ԿՈՄԻՏԱՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՅԱՑՄԱՆ ՈՒ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ

Մինչ այդ՝ սեկտորը 1950-ին հրատարակում է Կոմիտասի ազգագրական ժողովածուն:

Ինչպես հայտնի է՝ իրենց հիմնական մասով Կոմիտասի «թղթերը» (այսպես անվանվել է նրա ողջ գրավոր ժառանգությունը), պահված են եղել Պոլսի Պատրիարքարանում: Այդ մասը հետո հանձնվել է Փարիզի Կոմիտասյան խնամատար հանձնաժողովին: Նույն հանձնաժողովը կոմիտասյան մի շարք կարևոր ձեռագրեր ձեռք է բերել նաև առանձին անհատներից և որոշ գործեր տպագրելուց հետո, իր հավաքածն ուղարկել է Երևանի գրականության և արվեստի թանգարան:

Անշուշտ, կոմիտասյան ձեռագրերի Երևան տեղափոխվելու գործում անուրանալի է ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի, իսկ դրանից առաջ՝ Արվեստների պատմության և տեսության սեկտորի, հատկապես նրա վարիչ Ռուբեն Զարյանի և գիտքարտուղար Մաթևոս Մուրադյանի դերը:

Ակադեմիայի նախագահության 1953թ. դեկտեմբերի 23-ի N 23 նիստում Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի Արվեստի պատմության և տեսության սեկտորի վարիչ է հաստատվում Ռուբեն Զարյանը. շուտով նամակագրական կապ է հաստատվում վերջինիս և Մարգարիտ Բաբայանի միջև, ինչի շնորհիվ Փարիզից ստացվում է Կոմիտասի արխիվի նշանակալի մասը, որը գտնվում էր «Կոմիտաս» խնամատար հանձնաժողովի տրամադրության տակ:

Մ. Բաբայանի հետ նամակագրությունը հետագայում շարունակվում է Ռոբերտ Աթայանը, և հետագա տասնամյակների ընթացքում ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի երաժշտագետների մի քանի սերունդների ջանքերով հրատարակվեց Կոմիտասի Երկերի ժողովածուն՝ 14 հատորով (1960-2006), որը հրատարակության պատրաստեցին Ռոբերտ Աթայանը և Գևորգ Գյոդակյանը: Առաջին անգամ հրատարակվեց Կոմիտասի ողջ երաժշտական ժառանգությունը, որն ընդգրկում է՝

- մեներգերը (հատոր 1, 1960, խմբագրությամբ Ռ. Աթայանի, հատոր 4, 1976, խմբագրությամբ Ռ. Աթայանի, հատոր 5, 1979, խմբագրությամբ Ռ. Աթայանի),
- խմբերգերը (հատոր 2, 1965, խմբագրությամբ Ռ. Աթայանի, հատոր 3, 1969, խմբագրությամբ Ռ. Աթայանի, հատոր 4, հատոր 5),
- դաշնամուրային ստեղծագործությունները (հատոր 6, 1982, խմբագրությամբ Ռ. Աթայանի),
- Պատարագը (հատոր 7, 1997, խմբագրությամբ Ռ. Աթայանի),
- հոգևոր ստեղծագործությունները (հատոր 8, 1998, խմբագրությամբ Ռ. Աթայանի, Գ. Գյոդակյանի, Դ. Դեբոյանի),
- երաժշտական ազգագրական ժառանգությունը՝ զետեղված 9-14 հատորներում:

Կոմիտասի Երկերի ժողովածուի ակադեմիական հրատարակությունը, հիրավի, ոչ միայն բացառիկ իրադարձություն է հայ ժողովրդի երաժշտական կյանքում, այլև կարևոր ռազմավարական նշանակություն ունեցող համազգային մեծ ու նշանակալի երևույթ:

2. Գիտական ուսումնասիրություններ
Կոմիտասագիտության մեջ կարևոր ներդրում են Գևորգ Գյոդակյանի «Կոմիտաս» (2000), «Комитас» (1969) և «Komitas» (2014) ուսումնասիրությունները,

Ռուբեն Թերլենեգյանի «Կոմիտաս» (1992) և Տաթևիկ Շախկուլյանի «Կոմիտասի ստեղծագործության վաղ շրջանը (1891-1899)» (2014) մենագրությունները, ինչպես նաև Մաթևոս Մուրադյանի, Ռոբերտ Աթայանի, Գևորգ Գյոդակյանի, Կարինե Խուրաթաշյանի, Անահիտ Գրիգորյանի, Աննա Արևշատյանի, Անահիտ Բաղդասարյանի, Աննա Ասատրյանի, Տաթևիկ Շախկուլյանի և այլոց գիտական հոդվածներն ու զեկուցումները: Ի դեպ՝ երիտասարդ հետազոտող Տ.Շախկուլյանի հոդվածաշարը 2011-ին արժանացավ ՀՀ ԳԱԱ «Լավագույն գիտական աշխատանք» մրցանակաբաշխության առաջին մրցանակին՝ «Արվեստ, լեզու և գրականություն» անվանակարգում:

3. «Կոմիտասական»
ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտն իրականացրել է Կոմիտասի ժառանգության առանձին հարցերին նվիրված գիտական ուսումնասիրությունների հրատարակումը «Կոմիտասական» ժողովածուի երկու հատորներում (1969, 1981):

1969 թվականին՝ Կոմիտասի ծննդյան 100-ամյա հոբելյանի շրջանակներում, ՀԽՍՀ ԳԱ արվեստի ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչությունը լույս է ընծայում Կոմիտասականի առաջին հատորը, որի խմբագիրն էր Ռոբերտ Աթայանը: Խմբագրական կոլեգիայի կազմում ընդգրկվել էին Ռոբերտ Աթայանը (գլխավոր խմբագիր), Գևորգ Գյոդակյանը, Նիկողոս Թահմիզյանը, Լևոն Հախվերդյանը և Մաթևոս Մուրադյանը:

«Կոմիտասի բազմաբեղուն ժառանգությունն իր բոլոր հատվածներով՝ երաժշտական ազգագրություն, ստեղծագործություն, գիտական հետազոտություններ, կատարողական արվեստ, նրա կյանքն ու հասարակական-լուսավորչական գործունեությունը, գիտապատմական և տեսական հսկայական հետաքրքրություն ունեն,- կարող են ենթ հատորի՝ «Ինստիտուտի կողմից» առաջաբանում,- Հայ մեծ երաժշտագետի Երկերի ժողովածուի արդեն սկսված հրատարակության հետ մեկտեղ, ԳԱ արվեստի ինստիտուտը ձեռնարկում և այս հատորով սկիզբ է դնում նրա ժառանգության առանձին հարցերին նվիրված գիտական ուսումնասիրությունների հրատարակման: «Կոմիտասականի» Ա հատորը, որ լույս է տեսնում Կոմիտասի ծննդյան հարյուրամյակի հոբելյանի առթիվ, ընդգրկում է նրա երաժշտական ու գիտական աշխատանքների, ստեղծագործական ոճի և ստեղծագործությունների մեկնաբանության գերազանցապես տեսական ուսումնասիրություններ և հուշեր: Նման հատորներ, նյութերի և հեղինակների ավելի լայն ընդգրկումով, պարբերաբար կհրատարակվեն նաև ապագայում»:

1981-ին ՀՍՍՀ ԳԱ արվեստի ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ հրատարակվեց «Կոմիտասականի» երկրորդ հատորը, որտեղ ընդգրկված հոդվածներն ու ուսումնասիրությունները նվիրված էին Կոմիտասի կյանքի, գործունեության և ստեղծագործական հարցերին, ինչպես նաև Կոմիտասի ձեռագիր ժառանգության հրատարակումներ՝ «Անուշ» օպերայից և 1893 թ. հոգևոր երգերի ժողովածուից:

4. Կոմիտասի գիտական կենսագրությունը
Դեռևս 1973-ին «Արվեստի ինստիտուտի գիտահետազոտական աշխատանքների քսանամյա հեռանկա-

արվեստի թանգարանում, մինչդեռ վաղուց է հասունացել Կոմիտասի առանձին թանգարան ունենալու անհրաժեշտությունը, թանգարան, որը կդառնա կոմիտասագիտության զարգացման խոշորագույն կենտրոնը և կծավալի կոմիտասյան ավանդույթներին ու պատգամներին արժանի բազմակողմանի գործունեություն»: Անցավ մի քանի տարի, և 2015-ի հունվարի 29-ին, Երևանում իր դռները բացեց Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտը:

Ինչպես տեսնում եք՝ ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտում Կոմիտասի ժառանգության ուսումնասիրությունը հորելյանից հորելյանի չի իրականացվում: Այն մեր մշտական հետաքրքրությունների կենտրոնում է: Եվ այդուհանդերձ՝ այս հոբելյանական տարում կոմիտասագիտական միջոցառումները մեր ինստիտուտի գիտական գործունեության առանցքն են կազմում, որին ձեռնամուխ են եղել գիտական անձնակազմի ներկայացուցիչներից շատերը:

Կոմիտասի 150-ամյա հոբելյանի կապակցությամբ ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտը նախատեսում է հետևյալ միջոցառումները՝

- Հոբելյանին ընդառաջ՝ ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ լույս կտեսնի «Կոմիտասական» ժողովածուի 3-րդ հատորը, որը կիրատարակվի ՀՀ ԳԱԱ հայագիտական ուսումնասիրությունները ֆինանսավորող համահայկական հիմնադրամի աջակցությամբ և կշարունակի «Կոմիտասական»-ի՝ 1981 թվականին կտրված թելը:
- ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ լույս կտեսնի ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի տնօրեն, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, արվեստագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Արարատ Աղասյանի «Կոմիտասը հայ կերպարվեստում» եռալեզու (հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն) պատկերագիրը, որը նույնպես կիրատարակվի ՀՀ ԳԱԱ հայագիտական ուսումնասիրությունները ֆինանսավորող համահայկական հիմնադրամի աջակցությամբ:
- 2019 թ. սեպտեմբերի 20-22-ը Մոսկվայում ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտը Հայ Առաքելական Ուղղափառ Սուրբ Եկեղեցու Ռուսաստանի և Նոր Նախիջևանի թեմի հայագիտական կենտրոնի հետ համատեղ կգումարի գիտական կոնֆերանս՝ նվիրված Կոմիտասի ծննդյան 150-ամյա հոբելյանին, որին ակտիվորեն կմասնակցեն թե՛ մեր ինստիտուտի, և թե՛ հանրապետության մյուս առաջատար մասնագետները:
- Արվեստի ինստիտուտի հոբելյանական միջոցառումների եզրափակիչ ակորդը կդառնա «ԿՈՄԻՏԱՍ – 150» գիտական մատաչքանը, որը ՀՀ ԳԱԱ գիտության պետական կոմիտեի ֆինանսավորմամբ կգումարվի 2019թ. հոկտեմբերին:
- Ասեմ նաև, որ հոբելյանական տարվա ընթացքում ինստիտուտի աշխատակիցների հետաքրքիր հոդվածները կտպագրվեն ՀՀ ԳԱԱ գիտական ու գիտահանրամատչելի պարբերականներում՝ «Բանբեր հայագիտության», «Պատմաբանսիրական հանդես», «Գիտության աշխարհում», ինչպես նաև ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի նորաստեղծ՝ «Արվեստագիտական հանդեսում»:

Աննա ԱՍՍՐՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի տնօրենի տեղակալ, արվեստագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր